

Dient het klassiek liberalisme de welvaart nog?

door Eric Wiebes

In de afgelopen decennia ging het publieke debat nauwelijks over behoud of groei van welvaart. Dat was goed verklaarbaar: welvaart werd beleefd als een gegeven, waarbij politieke groeperingen meer heil verwachtten van een pleidooi voor *herverdeling* van welvaart, dan van *vergroting* van welvaart. Van liberale zijde bestond wat meer belangstelling voor ‘de grootte van de taart’, waarbij voorwaardenscheppend beleid het dominante liberale recept was; beheersing van administratieve lasten en regeldruk, faciliterend fiscaal beleid, lage drempels voor internationale handel, een goed opgeleide beroepsbevolking en sterke instituties. Actieve industriepolitiek, met een kiezende of participerende overheid, was niet aan de orde. Dat liberale recept heeft decennia goed gewerkt en ons grote welvaart gebracht.

In de wereldhandel zijn de kaarten recent opnieuw geschud. Daardoor zijn gerechtvaardigde twijfels gerezen of dit recept nog steeds werkt. En of de hapering tijdelijk is, of dat het liberalisme op zoek moet naar

een nieuw recept. Immers, als de omstandigheden duurzaam zouden zijn veranderd, en de regels van de wereldhandel zouden zijn herschreven, dan mag van een vitaal liberalisme een nieuw antwoord worden verwacht. Bevordering van welvaart is een geaccepteerde publieke taak. De wereldhandel begon te versnellen toen ik op de middelbare school zat. Ik beleefde de aftrap van die versnelling door het filmpje van Milton Friedman uit 1980, dat liet zien hoe een eenvoudig potlood tot stand was gekomen door

“In de wereldhandel zijn de kaarten recent opnieuw geschud.”

mondiale samenwerking en handel in allerlei processtappen. Het fascineerde me dat de mensheid blijkbaar in staat was om voor elkaar producten te maken, zonder dat we elkaar zelfs maar kennen, en zonder dat we bij elkaar in de buurt wonen. En dat die manier van produceren ook nog heel efficiënt blijkt te zijn. Daarmee herontdekte ik het werk van David Ricardo (geen Italiaan maar een Brit), die op uiterst elegante wijze had aangetoond dat internationale handel tot voordeel strekte van zowel het exporterende als het importerende land. Centraal staat daarin het begrip ‘comparatieve voordelen’, dus activiteiten waar landen het beste in zijn, niet in vergelijking met andere landen maar in vergelijking met hun andere activiteiten. In de decennia daarna zijn door die wereldhandel, geheel in de geest van Ricardo, twee miljard mensen uit de armoede getild. Een prestatie van de mensheid waarbij vergeleken de maanlanding een schoolreisje was.

Eric Wiebes

“Laat mij de positie innemen dat de oorlogen en de Amerikaanse president de zaak wel aan het rollen hebben gebracht, maar dat die niet de oorzaak zijn.”

Een consequentie van Ricardische wereldhandel is dat het ene land dominant wordt in dit en het andere in dat – landen worden van elkaar afhankelijk. Is dat erg? Waarom zou het? Landen die wederzijds afhankelijk zijn, zijn terughoudender met oorlogvoering en meer bereid tot onderlinge ordenende afspraken. Maar het speelveld overziend is het niet helemaal zo gelopen. De onderlinge afhankelijkheden hebben zich niet symmetrisch ontwikkeld. De uitgesproken inzet van China was om zo min mogelijk afhankelijk te worden van anderen, en anderen zo veel mogelijk afhankelijk te maken van China. Die positie heeft geleid tot Chinese dominantie in allerlei vormen van innovatie en fabricage, en sterke posities in infrastructuur. De Verenigde Staten werden dominant in diensten, zagen hun positie in productie teloorgaan, maar hebben wel net op tijd onder Bush ingezet op energieonafhankelijkheid. En Europa? Tja, Europa.

In theorie hoeven zelfs asymmetrische afhankelijkheden geen probleem te zijn. Ook als de VS vooral diensten levert, China vooral produceert en Europa van beide een beetje doet, dan nog is internationale handel voordelig voor alle partijen. Een nuttig arrangement onder bevriende regio's in de wereld. Maar wat als de vriendschap is verdwenen? Je hoeft geen hoogleraar in speltheorie te zijn om te zien dat als wederzijdse afhankelijkheden uitmonden in enkelzijdige afhankelijkheden, én landen geen vrienden meer zijn, er zich andere afwegingen aandienen. Afhankelijkheden creëren machtsposities. Waarom zou een land zich blijven houden aan stelsels en afspraken als die de machtspositie van niet-bevriende naties verder vergroot? In dat licht kan de recente mondiale omslag in hoe machtsblokken met ons en met elkaar omgaan worden begrepen. De vraag is of die omslag tijdelijk is. Immers, oorlogen eindigen ooit en Amerikaanse regeringen maken plaats voor andere Amerikaanse regeringen. Laat mij de positie innemen dat de oorlogen en de Amerikaanse president de zaak wel aan het rollen hebben gebracht, maar dat die niet de oorzaak zijn. En om die reden is te verwachten dat vrede en Amerikaanse verkiezingen ons niet snel zullen terugbrengen in de wereld van Ricardo en de multilaterale afspraken.

De omslag van een Ricardianse, onbelemmerde handelsorde naar inzet van handelsbeleid ten behoeve van macht, doet denken aan een prisoners dilemma. Voor elke speler verleidelijk op de korte termijn, maar uiteindelijk nadelig voor de welvaart. Of spelers dat welvaartsverlies ook op lange termijn weten te compenseren door uitoefening van de verkregen macht, is alleen rijp voor speculatie.

Terug naar de welvaart. Het einde van het Ricardo-tijdperk is niet het enige dat ondertussen is veranderd. We bespreken de vergrijzing van de bevolking al enige jaren, maar vooral als een wat abstracte dreiging, die speelt in een verdere toekomst. Maar die toekomst is nu. Vergrijzing zorgt voor een krimpende beroepsbevolking als aandeel in de bevolking. En dat beperkt onze potentiële economische ontwikkeling. In de jaren '60/'70 deden zich economische groeicijfers van 6% of meer voor. Wat we toen normaal vonden zou nu een wereldwonder heten. Over de periode 2015-2024 groeide onze economie nog met gemiddeld 2%, terwijl het toen al dringen was bij de jaarlijkse koopkrachtdiscussie. Inmiddels zitten we nog net boven de 1%, maar vlak na deze kabinetsperiode duiken we daaronder, waardoor, geraamde bevolkingsgroei meegerekend, de welvaart per capita nauwelijks meer toeneemt. In de afgelopen decennia hebben we natuurlijk ook perioden met lagere economische groei meegemaakt, maar die waren steeds *conjunctureel* van aard, terwijl we nu een *structureel* lager groeipotentieel hebben, nog los van conjunctuur, oorlogen, energiecrises en virussen. Bovendien worstelen we met knelpunten zoals op de arbeids-

“Als we energie niet aanpakken, nemen onze afhankelijkheden snel verder toe.”

markt, in de fysieke ruimte en qua milieuruimte. Al met al is dit voor de meesten van ons een onwennig vooruitzicht. Welvaart is geen gegeven meer.

Tegen de achtergrond van minder financiële ruimte lopen ook de bestedingen structureel op. Alleen al binnen deze kabinetsperiode, voorgenomen bezuinigingen meegerekend, lopen de zorgkosten op met EUR 20 miljard per jaar. De sociale lasten lopen op met nog eens EUR 20 miljard per jaar. De uitgaven aan defensie moeten ook met structureel EUR 20 miljard per jaar omhoog, waarvan in deze kabinetsperiode al een eerste stap van EUR 8 miljard per jaar wordt gezet. Nauwelijks extra welvaart, wel structureel flink hogere uitgaven. Ziet u de koopkrachtdiscussie al voor zich?

In deze situatie ligt de vraag op tafel hoe we verder moeten nu welvaart geen gegeven meer is en Ricardo aan kracht heeft ingeboet. In het Ricardo-tijdperk hadden we een duidelijk recept, maar in welk tijdperk met welk recept komen we nu terecht? Een wereld waarin landen interacteren op basis van belangen en eenzijdige afhankelijkheden komt terecht in de sfeer van een andere oude bekende: Machiavelli (wél een Italiaan). Die stond niet bekend om zijn pleidooi voor voorwaardenschepend beleid! Dat klinkt onprettig, maar goed nieuws is dat ook een Machiavelliaanse wereld recepten kent om welvaart te vergaren en de orde te bewaren. Die recepten zie ik nog maar beperkt terug in het debat, en alle vergen nog nadere overweging, maar voor de vuist weg alvast het volgende:

Meer energie van eigen bodem

Helemaal bovenaan de afhankelijkheidsladder staat energie. Energieleverende landen hebben Europa in hun greep, en met de huidige energieprijzen heeft onze energie-intensieve industrie, chemie en staal voorop, geen toekomst. Ofwel, als we energie niet aanpakken, nemen onze afhankelijkheden snel verder toe.

Sinds het Klimaatakkoord is de duurzaamheidsagenda leidend en energiebeleid volgend. Meer energie van eigen bodem betekent sowieso uitstootloze energie - we hebben immers niks anders. Daarmee is (Europees) energiebeleid

altijd ook klimaatbeleid, maar andersom geldt dat niet (CCS vermindert bijvoorbeeld wel de uitstoot maar niet onze onafhankelijkheid). Vraag is dus of we de volgorde niet zouden moeten omdraaien; versneld inzetten op eigen energie, dan krijg je duurzaamheid er gratis bij!

Echter, energie van eigen bodem is niet automatisch goed betaalbaar; sterker nog, als het voordelig was geweest, dan hadden we er allang in geïnvesteerd. Er moet dus geld bij. Maar zijn overheidssubsidies op (schaarsel!) energie niet onverstandig? In de wereld van Ricardo is goedkope energie op staatskosten zelfs héél onverstandig – echt iets voor Venezuela. Maar in de wereld van Machiavelli kan het laag houden van energieprijzen voor cruciale sectoren noodzaak zijn.

Aanpakken van de meest kritieke afhankelijkheden

Als we langer doorgaan met Ricardianse instrumenten in een Machiavelliaanse wereld, dan worden we steeds meer eenzijdig afhankelijk. Hele sectoren kunnen verdwijnen, de industrie voorop. Vraag is hoe we die sectoren behouden. Het Europese debat gaat veel over (overheids-) investeringen en overheidssteun. Maar er is al decennia ervaring met een ander instrument, vaak geadviseerd door IMF en Wereldbank, hoewel recent in diskrediet geraakt, en zeker niet voor de hand liggend in een Ricardo-wereld: heffingen! Importheffingen kunnen helpen afhankelijkheden op termijn te verminderen, mits selectief ingezet

“Hele sectoren kunnen verdwijnen, de industrie voorop. Vraag is hoe we die sectoren behouden.”

op kritieke sectoren waar Europa een reëel handelingsperspectief heeft (dus geen regime naar Amerikaanse snit!). Klopt, in een wereld van Ricardo verminderen heffingen de welvaart, en ze staan haaks op het liberale recept van totnogtoe. Maar in een wereld van Machiavelli een van de schaarse instrumenten om afhankelijkheden te verminderen en onze welvaart te beschermen. Is het ons die liberale stijlbreuk waard?

Radicaal verhogen productiviteit

Zonder verhoging van de arbeidsproductiviteit blijven we in Europa en Nederland een onderliggende partij. Welvaart is geen wedstrijd en geen *zero-sum game*, maar zonder economisch gewicht geen geopolitiek gewicht. Het aantal

“Zonder verhoging van de arbeidsproductiviteit blijven we in Europa en Nederland een onderliggende partij.”

werkenden zal met de vergrijzing niet wezenlijk toenemen, in het aantal gewerkte uren per werkende zit weinig rek meer, dus we moeten het hebben van een hogere productiviteit.

Onderzoek toont aan dat productiviteitsverhoging eerst en vooral gedreven wordt door private en publieke investeringen in productieve activa en innovatie. Daarbinnen kunnen regels en procedures knellend zijn, en helpt de structuur van de Unie ons niet, zoals omstandig toegelicht in de studies van Letta, Draghi en Wennink. Draghi rekent ons voor dat we circa 3% van ons bruto binnenlandse product extra zullen moeten investeren. Weer een noodzakelijke uitgave die niet beschikbaar is voor koopkrachtverhoging. Voor Nederland specifiek is ook de sectormix weinig behulpzaam; juist de minder productieve sectoren hebben de laatste twee decennia een onevenredig beslag gelegd op arbeidsaanbod, waarvan een aanzienlijk deel laag opgeleide arbeidsmigranten. Ook hier weer een denkrichting die een sterkere en andere rol van de overheid zou vergen. Ook hier weer een liberale stijlbreuk.

Uitspelen economische machtsinstrumenten

Nóg meer vloeken in de kerk van Ricardo is de inzet van machtsinstrumenten in internationale handelsrelaties. Naast de al genoemde importheffingen valt te overwegen

een doorslaggevend overheidsaandeel in kritieke ondernemingen, om te zorgen dat de bedrijvigheid en de kennis aan Nederland of Europa gebonden blijven, of voorwaarden stellen aan buitenlandse partners voor de toegang tot Nederlandse sterktes zoals in de sfeer van logistiek, semiconductors of nucleaire infrastructuur. Deze maatregelen vergen nog meer overheidsinterventies en liggen daarmee nog verder af van het aloude liberale recept.

Al met al is dit geen beeld waar we in het Ricardo-tijdperk aan gewend zijn geraakt: een kiezende en sturende overheid, die aanmoedigt én ontmoedigt, die actief en selectief intervenueert en investeert in kritieke sectoren, die handelsbelemmerende maatregelen zoals heffingen en voorwaarden inzet, die inzet op energie en basisproducten van eigen bodem en klimaatdoelen ziet als uitkomst van energiebeleid in plaats van andersom. Is dat onliberaal? Wel als je een kleine terughoudende overheid als eigenstandig doel ziet. Misschien niet als je vindt dat een overheid moet doen wat noodzakelijk is en wat alleen een overheid kan doen om onze positie in de wereld, en daarmee onze welvaart veilig te stellen. Is het riskant? Jazeker. Een sturende overheid kan verkeerd kiezen, kan publieke middelen verkwisten met investeringen die achteraf verkeerd blijken te zijn, en kan onvoorziene reacties uitlokken van statelijke tegenpartijen. Maar de vraag die we snel moeten beantwoorden is of we inmiddels in een situatie zijn beland waarin niks doen nog risicovoller is. Dat zou vragen om een nieuw liberaal antwoord. Laten we dat gesprek voeren.

Eric Wiebes is Delfts ingenieur, afgestudeerd op het terrein van energie. Hij heeft de helft van zijn loopbaan in de private sector en de andere helft in de publieke sector gewerkt. In de private sector werkte hij onder andere in de energie-sector en was hij partner in een strategische adviesfirma. In de publieke sector was hij ambtenaar, en bestuurder in op gemeentelijk en Rijksniveau.

Deze column verwoordt de persoonlijke standpunten van de auteur. Wilt u hierop reageren? Stuur dan uw reactie naar redactie@liberaalkompas.nl.

“Een kiezende en sturende overheid, die inzet op energie en basisproducten van eigen bodem en klimaatdoelen ziet als uitkomst van energiebeleid in plaats van andersom.”

